



ONDŘEJ KUNDRA

VENDULKA

ÚTĚK ZA
SVOBODOU

671

Name



**Pa
se
ka**

**VENDULKA
ÚTĚK ZA SVOBODOU**

ONDŘEJ KUNDRA

Copyright © Ondřej Kundra, 2019

Photographs © Jan Lukas — heirs, 2019

ISBN 978-80-7432-992-0 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7432-389-8 (e-pub)

ISBN 978-80-7432-391-1 (mobi)

ISBN 978-80-7432-390-4 (pdf)

Ester a Eliášovi

Obsah

Naposledy spolu /9
Setkání v Columbusu /11
Vymodlené dítě /18
Zrození reportéra /25
A pak začala válka /35
Terezín /72
Osvětim /87
Protektorát /97
Christianstadt /104
Pochod smrti /108
Doma /115
Útěk za svobodu /132
Doba mamutích plánů /137
Jediná možná volba /141
Skutečný život /160
Zachovat paměť /170
Doslov /178
Použitá literatura /182

NAPOSLEDY SPOLU

Jan Lukas se u Voglových zdržel dlouho do noci. Pověřeli téměř mlčky, sotva někdo pronesl slovo. Zatímco Karla pak začala balit věci — maximálně 50 kilogramů a dvě zavazadla na osobu, jak stálo v úřední výzvě —, Jan vytáhl fotoaparát. Většinou se snažil komponovat záběr v přirozeném světle. Teď už se ale smrákalo, byl teprve březen a tma přicházela brzy. S nevolí proto vybalil blesk a připojil ho k fotoaparátu. Pak zaostřil objektiv a zmáčkl spoušť.

Na první fotografii Vendulka sedí s matkou u jídelního stolu, na který jako by někdo vysypal obsah truhly s dlouho ukrývanými poklady. Leží tu mýdla, léky vyráběné firmou Rico, kostkový cukr, rodinné cennosti. Karla cosi vkládá do papírového pytlíku, zatímco její muž Šimon se sklání nad lahvičkou a čte si etiketu. Možná zkoumá datum trvanlivosti. Všichni jsou soustředění a zabraní do té zvláštní činnosti. Připomínají rodinnou manufakturu nebo hokynářství, kde právě probíhá inventura zboží.

Další záběr se Jan Lukas rozhodl komponovat. Dlouho hledal správný úhel, až si nakonec vyžádal štafle a vystoupil na první příčku. Tady už jsou Karla s Šimonem a jejich dcera oblečení do kabátů, věci mají sbalené v kufrech. Šimon si kolem krku uvázal šátek a na hlavu si nasadil moderní čapku připomínající dělnické čepice oblíbené u jeho sousedů, žižkovských dělníků. Vendulka

si oblékla pletené rukavičky, tříčtvrteční kabátek a krátkou kostkovanou sukni. Na první pohled vzdělaná měšťanská rodina. A přesto je tu tolik napětí a znejistujících věcí. Šimonovy ruce sevřené v pěst. Sklopené oči jeho ženy a dcery, upřené stranou, kamsi do prázdna v rohu pokoje. A pak jsou tu samozřejmě ty bílé cedulky s číslem a nášivky se žlutou hvězdou na kabátech.

O něco později zmáčkl Jan Lukas spoušť potřetí. Tentokrát na snímku zachytil samotnou Vendulku. Chvilí předtím ji okřikl. Běhala po bytě, pořád se něčemu smála. Všude panoval shon, a tak měla pocit, že ji čeká nějaké dobrodružství. „Copak si neuvědomuješ, o jak vážnou věc jde?“ Vendulka se při Janových slovech zarazila a ztuhla. Nikdy předtím na ni hlas nezvýšil. Krátce nato cvakla závěrka. Byla to vůbec poslední fotografie Vendulky pohromadě s jejími rodiči.

SETKÁNÍ V COLUMBUSU

Z Washingtonu to sem letadlem trvá hodinu a čtvrt. Cestu od letiště lemují vysoké železobetonové budovy a tovární haly. Ty sice po čase mizí, přibývá zeleň, ale i tak působí plochá krajina Ohia fádně a pustě. Černý pruh asfaltu se táhne k nekonečnému horizontu, který jako bychom před sebou neustále odstrkovali. Když konečně vjíždíme do vilové čtvrti města Columbus, překvapí mě, že jsme najednou tady. Stojíme před rozlehlým domem obloženým světlými kameny a s mohutným komínem. Obklopují ho vzrostlé javory a keře. Teď v zimě jsou holé, ale představuju si, jak příjemné musí být pobývat v jejich stínu, když tu v létě všechno kvete. Tak tady žije žena, kterou jsem hledal několik let. A když jsem ji konečně našel, další roky jsem ji přemlouval k rozhovoru. Pokaždé odmítla. Tentokrát přijíždím bez ohlášení. Možná je to drzé, ale chci to zkusit. Naposledy.

Ten příběh pro mě začal před šesti lety, kdy jsem v rodinné knihovně sáhl po útlé knížce fotografií československého fotografa Jana Lukase. Prohlížel jsem si jednotlivé snímky, až jsem narazil na portrét dívky v tříčtvrtečním kabátu. Na krku měla bílou cedulku s identifikačním číslem 671 a na kabátu žlutou hvězdu. Zaujal mě ten zvláště nepřítomný, do sebe uzavřený výraz. Její tvář intimně osvětlená světlem a pootočená do strany. Jako kdyby před něčím uhýbala. Jak jsem později zjistil, jmenovala se Hana Vendula Voglová. Ve chvíli, kdy snímek

vznikl, jí bylo dvanáct let. Jan Lukas ji zachytil bezprostředně před odchodem do koncentračního tábora. Fotografie nazval prostě — „Před transportem“. Později se stala ikonickým symbolem holokaustu, který obletěl celý svět — na titulní straně ji otisklo několik zahraničních deníků a dnes je vystavená v izraelském památníku Jad Vašem. Vždycky mě zajímalo, proč právě tenhle snímek. Pro ten zvláště napjatý výraz v očích židovské dívky? Nebo snad pro ten kontrast její pohledné tváře, elegantního oblečení, upravených vlasů, měkkého intimního osvětlení a hrůz a šílenství, jakým si poté musela ona, její rodiče a další miliony Židů projít?

Nemohl jsem se od té fotografie odtrhnout. Přemýšlel jsem, co následovalo po zmáčknutí spouště. Žije ta dívka? A pokud ano, jak se jí podařilo přežít? Jak asi dnes vypadá? Bude jí přes sedmdesát let — jak se proměnila její tvář?

Nejprve se mi povedlo najít mladší dceru Jana Lukase, Helenu. Prozradila mi, jak se dívka z fotografie jmenuje a že žije v USA. Jejich rodiny se přátelily i po válce, dobře se s ní zná. Zároveň mě upozornila, že Vendulka o svém osudu nikdy nemluvila ani před ní, ani před svými dětmi. „Otec vždy dával pozor, aby se její jméno ve spojitosti s jeho fotografií neobjevilo,“ řekla mi. „Nepřála si to.“ Ze stejného důvodu mi odmítla dát Vendulčino telefonní číslo, prozradila mi jen její e-mail. A tak jsem jí v únoru 2014 poprvé napsal.

Vážená paní Voglová,

neznáme se, přesto dovolte, abych narušil Vaše soukromí a oslovil Vás. Jmenuji se Ondřej Kundra, dvanáct let pracuji v týdeníku Respekt, který po revoluci zakládala skupina disidentů kolem prezidenta Václava Havla. Vedu politickou rubriku a převážně píšu právě o české politice a korupci a zaměřuji se na investigativní články. Před nějakým časem jsem ale doma objevil knihu s fotografiemi Jana Lukase, jehož práci obdivuji. Mezi všemi jeho snímky obzvláště vystupuje ten, na němž jste zachycena Vy. Neustále se k němu vracím a přemýšlím, čím jste si asi po jeho vzniku musela projít a co jste musela překonat. Někteří z mých příbuzných prošli koncentračními tábory a moje žena pochází z židovské rodiny — i proto má pro mě Váš portrét od Jana Lukase zvláštní význam. Poměrně nedávno jsem se dozvěděl, že žijete v USA, a tak jsem se rozhodl Vás oslovit a požádat, zda byste nechtěla svůj příběh vyprávět.

Jistě můžete namítnout, že přece stačí sama fotografie. Nemluví snad sama o sobě dost silně? Bojím se ale, že pro mladší generace je holokaust už jen uzavřenou historií. Vnímají ho už jen jako strašlivé obrazy odkudsi z dávné minulosti. Možná i proto u části z nich přetrvávají, nebo dokonce znovu ožívají antisemitské nebo obecně xenofobní postoje. Jsem proto přesvědčený, že je stále potřeba vyprávět příběhy, které tu tehdejší vymkнутou, zešílevší dobu připomenou, aby se nemohla opakovat.

S hlubokou úctou

Ondřej Kundra

únor 2014

Odpověď přišla po několika dnech.

Milý pane Kundro,

je to komplikované a nebudu otravovat s vysvětlením. Jen že ty nepředstavitelné hrůzy, které jsme za války prožili a hlavně přežili, v nás všech zanechaly jizvy, které se nikdy nezahojí. Někteří o tom dovedou mluvit nebo psát, což je správné, aby se nezapomnělo. Jiní toho schopní nejsou – a k těm jasně patřím já. Co se týká mé fotky, vždy jsem si myslela, že to má málo co dělat se mnou, ale hlavně s Janem Lukášem, který riskoval život, aby mohl zdokumentovat část zbesilostí války.

Bylo mi tenkrát dvanáct let, takže jsem všechno viděla očima dítěte, snad to tak bylo lepší. Mnoho vody uteklo, než jsem se dozvěděla v jednom zdejším televizním pořadu, že z mnoha tisíc dětí, které prošly Terezínem a pokračovaly jako já do vyhlazovacích táborů, jich přežilo pouze pár. O ostatním jsem nemohla mluvit, jen s maminkou nebo s těmi, kteří měli podobný osud. Četla jsem spoustu výborných knih psaných lidmi, kteří mluvit mohli.

Co bych s nejlepším úmyslem mohla vypovědět, nezmění názor těch, kteří tvrdí, že holokaust neexistoval. Prosím nezlobte se, vím, že to myslíte dobře, ale v těch

z nás, kteří měli to štěstí přežít, to prostě nechalo otevřené rány. Normální život je pro mě možný jedině tak, že se vyhýbám myšlení na to, co bylo. Zapomenout není možné, myslet na to co nejméně ano.

Vaše

Vendula Old

Pokaždé, když jsem v dalších letech jel do USA, jsem Vendulku Voglovou znovu kontaktoval. Vždy mi přišla sice vřelá, ale záporná odpověď. A tak jsem se tehdy drze objevil před jejím domem.

Je únor 2017, před týdnem jsem odjel do USA na stipendijní program, který mě shodou náhod zavedl i sem, do hlavního města státu Ohio. Vyčítal bych si, kdybych ji nezkusil oslovit přímo. Vydal jsem se po přístupové cestě, představoval si, jak se asi bude tvářit, až mě uvidí stát za dveřmi, a připravoval si omluvnou větu. Bude se zlobit? Nebo mě shovívavě přijme? Zmáčkl jsem měděný knoflík zvonku. Ticho. Žádný zvuk kroků nebo volání, ať chvíli vydržím. Ani po opakovaném zvonění nikdo neotevřel. Ještě chvíli jsem se rozhlížel a obcházel dům, až jsem se nakonec zklamaně vrátil do hotelu.

Prochodil jsem tehdy několik hodin po pokoji. Za pár dní jsem měl odletět do Kalifornie, nevěděl jsem, co dělat. Několikrát jsem do mobilu vyfukal Vendulčino číslo, které mi prozradila v jednom ze svých e-mailů,

a zase ho smazal. Nakonec jsem ho vytočil. Vždyť co je drzejší — zazvonit u dveří, nebo zavolat? Po chvíli se na druhém konci ozval příjemný, hluboko posazený hlas: „Wendy Old, přejete si?“

Jednou mi napsala, že kdybych chtěl vyprávět o Janu Lukasovi, a ne o ní, byla by snad ochotna na něj zavzpomínat. Poté, co jsem se do telefonu představil, jsem jí ta slova připomněl a požádal o přijetí. Na druhé straně telefonu se rozhostilo ticho. Zdálo se mi nekonečné. „Dobře, když jste vážil cestu až sem...“ připustila Vendulka a znovu se odmlčela. „Přijedte zítra ve čtyři hodiny odpoledne. Budu vás očekávat.“

Obával jsem se, že bude přísná a nedůvěřivá, že si bude udržovat odstup. Přijala mě ale přátelsky. Byla milá, vyzařoval z ní klid, možná až jakási smířenost. Stále se omlouvala za svou češtinu, i když k tomu nebyl důvod. Tvář už jí proměnily vrásky, ale na svůj věk působila mladě a elegantně. Vlasy měla obarvené a pečlivě upravené. Pozvala mě do obývacího pokoje. Tlumeně tu hrála vážná hudba, u zdi stál klavír a stěny zdobily impresionistické obrazy s pařížskými motivy.

„Je tu božský klid,“ pronesla, když jsme se posadili ke stolu. „Mám ráda, když je teplo. Sedávám venku pod stromy a čtu si knížky nebo kreslím ve svém ateliéru. Mám také velkou knihovnu, nemalá část z knih je českých, snažím se udržet si ten krásný jazyk. Víte,“ opřela se hlouběji do křesla, „přes všechno, čím jsem si prošla,

jsem měla krásný život. Nakonec jsem se proto rozhodla, že vám o něm budu vyprávět. Přestože jsem dosud o spoustě věcí mlčela i před vlastními dětmi.“

VYMODLENÉ DÍTĚ

V ideálním světě, který si všichni umíme představit, ale nikdy nebudeme moci zkonstruovat, nebyla tehdejší československá republika nejlepším řešením pro národy, které v letech 1918–1938 žily na jejím území. Žádaly mnohem víc, než co jim republika poskytovala, a žádaly i to, co jim nemohla poskytnout bez ohrožení své existence. Masaryk nevládl „žezlem růže“, jak napsal básník, ale po něm byla v Evropě připravena žezla mnohem tvrdší. Podle nynější znalosti toho, co následovalo, musíme usoudit, že by bylo výhodou, kdyby byla Masarykova republika dostala příležitost nějakou dobu pokračovat v práci a míru a vyvíjet se.

Historie jí tuhle šanci nedala. Žila na nebezpečném místě a zanikla v erupcích rok po Masarykově smrti. Na úpatí sopky zajistila svým občanům poměrně chráněný a klidný život aspoň do chvíle, než se vyřinula láva. V době, která ještě neznala průmyslově organizované vraždění, Masaryk nepředvídal nejhorší možnost. Nebylo ještě bláhové věřit, jako věřil on, že jeden národ nemůže druhý národ ubít kladivem. Když se tento pokus opravdu stal, jen s tím rozdílem, že kladiva nahradily pušky a jed Cyklon B, Masaryk nebyl naživu.

Republika v nebezpečném světě,

Jiří Koutun

Po narození Vendulky, 27. prosince 1930, hráli rodiče silný pocit zadostiučinění. O dítě se neúspěšně pokoušeli mnoho let. Šimonovi bylo čtyřicet a Karle sedmadvacet let. Svoji jedinou dceru pojmenovali Hana Vendula. Ona sama až do konce války používala jen první část svého jména, Vendulkou se stala až po válce, když chtěla začít nový život a na všechno špatné z toho předchozího zapomenout.

Oba rodiče pocházeli z židovských rodin, ale svou víru prožívali spíš civilně. Do synagogy chodili nepravidelně, židovské tradice a kulturu ovšem dodržovali. Když se Vendulka narodila, žili v Karlových Varech. Zavedla je tam otcova práce. Šimon zastával vysoké úřednické místo komisaře pošt. Rodina si tak mohla dovolit pronájem ve velkém domě v centru města, který s nimi sdílela služebná a chůva Emílie, a také automobil, což byla na tehdejší dobu stále ještě vymoženost bohatších vrstev.

Vendulka tedy vyrůstala v poměrně luxusních podmínkách a vřelém prostředí, které občas hraničilo s láskou až opičí. Otec ji v prvních letech vyučoval sám doma, protože chtěl, aby se jí dostalo co nejlepšího vzdělání. A když později začala navštěvovat místní školu, nechal v půli cesty postavit telefonní budku, ze které mu musela pravidelně hlásit, že je v pořádku. Otcova přehnaná péče jistě plynula z toho, že Vendulka byla jedináček, ale zapůsobila v tom i Šimonova umanutost. Jakmile se pro něco rozhodl, nemělo smysl s ním smlouvat.

V době, kdy se Voglovi do Karlových Varů přistěhovali, patřilo město k oblíbeným destinacím podnikavých a bohatších židovských rodin. Zdejší židovská komunita se od poloviny 19. století rychle rozrůstala a postupně tvořila až deset procent místního obyvatelstva. Podílela se na rozvoji lázeňského města a jeho služeb. Firma Ludwiga Mosera proslavila místní sklo po celém světě, firma Maier zase karlovarský porcelán a bankéř Alfred Schwalb stál u vzniku luxusního hotelu Imperial. Ve dvacátých letech Karlovy Vary jakožto mezinárodní a tolerantní město hostily dokonce dva světové kongresy sionistického hnutí. Delegáti židovstva ze všech koutů světa tehdy rokovali o podobě svého budoucího státu a jednomu z nich předsedal Chajim Weizmann, pozdější první prezident státu Izrael.

I přes ekonomickou krizi ve třicátých letech se podařilo hospodářský rozvoj udržet a vzniklo tu několik nákladnějších staveb. Nejrozsáhlejší z nich byla údolní přehrada na řece Teplé v Březové, která od lázní odvrátila hrozbu záplav. Lázeňské kapacity se rozšířily o několik moderních objektů, vyrostla tu budova nemocenské pojišťovny a řeku Ohři překlenul směrem k Hornímu nádraží technicky vyspělý železobetonový most. Na výstavbě všech projektů se nepřímo podílel i Vendulčin otec. Zajišťoval při nich telefonické propojení.

Zaměstnání u státní pošty mu poskytovalo příjemný pocit doživotní jistoty. Zatímco řada lidí přicházela během recese o práci, on mohl být klidný. O víken-